

КРИМІНАЛЬНЕ ТА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.22:342.241(477)

Р. О. Асєєв, здобувач

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
кафедра кримінального права,
кримінального процесу та криміналістики,
Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна

ДО ПИТАННЯ ПРО ЗМІСТ ТА СУБ'ЄКТІВ КОРУПЦІЇ ЗА НОВИМ АНТИКОРУПЦІЙНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

В статті проаналізовано визначення корупції та суб'єктів корупційних правопорушень за новим антикорупційним законодавством. Зазначено, що визначення поняття “корупція” є предметом дискусії як в теорії права, так і в законодавстві. Зроблено висновок, що зміст поняття корупції не відповідає її сутності, а розширення кола суб'єктів корупційних правопорушень на даному етапі є передчасним.

Ключові слова: корупція, хабарництво, відповідальність юридичних осіб, кримінальне законодавство.

Корупція не є надбанням сучасності. Це протиправне явище виникло в суспільстві ще у стародавні часи, одночасно зі створенням управлінського апарату. У різних формах дане явище поширене у всьому світі. Разом з тим для України проблема протидії корупції продовжує залишатися однією з найактуальніших. Об'єктивні фактори її розвитку свідчать про те, що корупція створює суттєву небезпеку для життєдіяльності суспільства, і на сьогодні масштаби її поширення становлять загрозу національній безпеці. Тому на сучасному етапі розвитку, особливо протягом останнього року, коли відбулись кардинальні зміни у політичному та суспільному житті країни, змінилися погляди і на проблему протидії корупції. Завдання боротьби з корупцією розглядаються нині як загальнодержавні та пріоритетні.

На нинішньому етапі розвитку суспільних відносин питання боротьби із корупцією є надзвичайно важливими для України, яка виборола свою незалежність і утвердилась як самостійна держава у світовому співтоваристві. Сталість демократичного розвитку нашої країни у значній мірі залежить від втілення у всі ланки державного механізму принципів законності та справедливості, неухильного додержання всіма державними службовцями приписів правових норм, подолання випадків хабарництва, незаконного одержання посадовими особами матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг.

Як відомо, 11 червня 2009 року Верховна Рада України прийняла Закони України: “Про засади запобігання та протидії корупції”, “Про відповідальність юридичних осіб за корупційні правопорушення”, “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення”. Введення в дію даних законів передбачалося з 1 січня 2010 року. Разом з тим цього не відбулося, і даного часу набуття чинності зазначеними законами відкладено до 1 квітня 2010 року.

Зупинення дії антикорупційних законів вбачається не випадковим, оскільки з прийняттям нового пакету законів виникло більше питань, ніж відповідей. Перш за все, на нашу думку, означені питання пов'язані з визначенням самого поняття корупції, її внутрішньої структури, а також питання щодо суб'єктів, відповідальних за вчинення корупційних правопорушень.

Говорячи про проблеми впровадження і застосування нового Закону “Про засади запобігання та протидії корупції”, слід звернутися до змісту поняття “корупції”.

Як свідчать окремі енциклопедичні словники, слово “корупція” походить від латинського “*corruptio*”, що означає “псування”, “розбещення”, тобто може розумітися як розбещення окремих посадових осіб державного апарату, як соціальна корозія, що роз'їдає державну владу і суспільство в цілому.

Аналіз вживання терміна “корупція” у юридичній літературі свідчить про те, що вченими висловлюються різноманітні визначення сутності даного явища. У літературі, як і міжнародних документах, найчастіше під корупцією пропонують розуміти підкуп і продажність посадових осіб, що повністю збігається із кримінально-правовим поняттям хабарництва.

Деякі автори пропонують розглядати корупцію з економічної точки зору — як незаконний вид діяльності, пов'язаної з використанням службового, посадового становища для одержання прибутку. При цьому вони вважають, що ця діяльність може підпадати під дію норм кримінального або адміністративного права, а може ними і не враховуватися, але залишатися антигромадським явищем [1, 61].

П. О. Кабанов стверджує, що корупція — це корисливе використання посадовою особою органів державної влади і управління свого службового становища для особистого збагачення [2, 7].

А. І. Долгова і С. В. Ванюшкін визначають корупцію як “соціальне явище, що характеризується підкупом-продажністю державних або інших службовців і на цій підставі корисливим використанням ними в особистих або в вузькогрупових, корпоративних інтересах офіційних повноважень, пов'язаних з ними авторитету і можливостей” [3, 501].

М. І. Мельник визначає корупцію як “соціальне явище, яке охоплює всю сукупність корупційних діянь, пов'язаних з неправомірним використанням особами, уповноваженими на виконання функцій держави, наданої їм влади, службових повноважень” [4, 86].

Таким чином, можна зробити висновок про те, що на даному етапі в юридичній літературі існує безліч різноманітних визначень корупції. Така розмаїтість обумовлена різним розумінням сутності корупції, різними підходами і критеріями, які використовуються для визначення цього поняття, бажанням дати універсальне визначення корупції. Визначень поняття “корупція” може бути багато, залежно від того, з погляду якого аспекту визначаються найбільш значимі ознаки корупції.

Слід зазначити, що як серед українських вчених-правознавців, так і серед практиків не існує чіткого визначення поняття корупції. Основні підходи до розуміння корупції можна звести до наступного:

- корупція розуміється як підкуп-продажність державних службовців;
- корупція розглядається як зловживання владою або посадовим становищем, здійснене з певних особистих інтересів;
- корупцію розуміють як використання посадових повноважень, статусу посади, а також її авторитету для задоволення особистого інтересу або інтересів третіх осіб.

Натомість, нормативно-правові акти України не дають єдиного визначення поняття корупції. Так, у Законі України “Про боротьбу з корупцією” від 5 жовтня 1995 року наводиться таке формулювання: “під корупцією в цьому Законі розуміється діяльність осіб, уповноважених на виконання функцій держави, направлена

на протиправне використання наданих їм повноважень для одержання матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг”, з яким ми повністю погоджуємося.

Дещо інше визначення корупції дається в Концепції боротьби з корупцією на 1998–2005 рр.: “У правовому відношенні корупція — це сукупність різних за характером і ступенем суспільної небезпеки, але єдиних за своєю суттю корупційних дій, інших правопорушень (кримінальних, адміністративних, цивільно-правових, дисциплінарних), а також порушень етики поведінки посадових осіб, пов’язаних зі здійсненням цих дій”.

Аналіз міжнародно-правових документів також свідчить про існування різних підходів розуміння корупції. Так, у Резолюції “Практичні заходи боротьби з корупцією”, розповсюдженій на VIII Конгресі ООН по запобіганню злочинності (Гавана, 1990 р.), корупція визначається як “порушення етичного (морального), дисциплінарного, адміністративного, кримінального характеру, що проявилися в протизаконному використанні свого службового становища суб’єктом корупційної діяльності”. Інший документ ООН (Довідковий документ про міжнародну боротьбу з корупцією) формулює поняття корупції як “зловживання державною владою для одержання вигоди в особистих цілях”.

Таким чином, корупція — це складне соціальне явище, що негативно впливає на всі аспекти політичного і соціально-економічного розвитку суспільства і держави. Воно полягає як у протиправних діях (бездіяльності), так і неетичних (аморальних) вчинках.

Виходячи з вищенаведеного, можна констатувати, що корупція можлива лише в органах державної влади та місцевого самоврядування, тобто органах, покликаних виконувати функції держави. Корупція як явище невідривно пов’язане з державою.

Натомість, Закон України “Про засади запобігання та протидії корупції” визначає корупцію як використання особою наданих їй службових повноважень та пов’язаних з цим можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди такій особі або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень та пов’язаних з цим можливостей.

Відповідно корупційне правопорушення — умисне діяння, що містить ознаки корупції.

Суб’єктами відповідальності за вчинення корупційних правопорушень є: особи, уповноважені на виконання функцій держави або органів місцевого самоврядування; особи, які не відносяться до осіб, уповноважених на виконання функцій держави, але в цілях Закону до них прирівняні; посадові особи іноземних держав та посадові особи міжнародних організацій; особи, які постійно або тимчасово обіймають посади, пов’язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов’язків, і нарешті, остання група суб’єктів відповідальності за корупційні правопорушення — юридичні особи.

Згідно із Законом України “Про відповідальність юридичних осіб за корупційні правопорушення”, юридичні особи несуть відповідальність за вчинення від її імені та в її інтересах керівником такої юридичної особи, її засновником, учасником чи іншою уповноваженою особою самостійно або у співучасті будь-якого із злочинів, передбачених наступними статтями Кримінального кодексу України: статтею 209 (легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом); частиною першою або другою статті 235⁴ (комерційний підкуп); частиною першою або другою статті 235⁵ (підкуп особи, яка надає публічні послуги); статтею 364 (зловживання владою або службовим становищем); статтею 365 (перевищення влади або службових повноважень); статтею 368 (одержання хабара); статтею 369 (пропозиція або давання хабара); статтею 376 (втручання в діяльність судових органів).

В даному випадку, на наш погляд, відбувається необґрунтоване розширення кола суб'єктів корупційних правопорушень, що не відповідає сутності корупції як діяльності представників органів державної влади та місцевого самоврядування.

Звичайно, що відповідні зловживання посадових осіб можливі і у приватному та інших секторах, але це не є корупцією, оскільки у такому разі відсутнє посягання на відносини, що виникають у процесі реалізації публічної влади. “Корозія” влади, яка настає внаслідок корупції, можлива через державний апарат, а не через комерційні структури та інші організації.

На нашу думку, суб'єктом корупційного злочину є не будь-яка посадова особа, а лише посадова особа органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

З огляду на це, видається, що ознаками, які визначають сутність корупційних злочинів, є:

1) особлива сфера соціальних відносин, в якій можливе вчинення корупційних злочинів, — сфера державного управління та місцевого самоврядування;

2) неправомірне використання (зловживання) посадовою особою наданої їй влади або свого посадового становища;

3) задоволення шляхом такого зловживання особистого інтересу чи інтересу третіх осіб;

3) спеціальний суб'єкт — особа, уповноважена на виконання функцій держави. Якщо адаптувати цю формулу до положень чинного кримінального законодавства, то — це посадова особа органу державної влади або органу місцевого самоврядування.

У цьому зв'язку з категорії корупційних злочинів слід виключити зловживання повноваженнями особами, які виконують управлінські функції в комерційних та інших організаціях і за цією ознакою за чиним — кримінальним законодавством визнаються посадовими особами.

Посадові особи таких організацій мають різні повноваження, різний статус, різні завдання тощо. Отже, для них навіть не можуть бути встановлені однакові обмеження, пов'язані із зайняттям тих чи інших посад.

Окремо слід звернутися до кримінальної відповідальності юридичних осіб.

Вітчизняна правова доктрина, як відомо, такий вид відповідальності юридичних осіб взагалі не сприймає. Практично і реалізувати таку ідею за сучасних умов в нашій країні неможливо і недоцільно, так як принципи індивідуальної і винної відповідальності є важливими досягненнями людської цивілізації, від яких не варто відмовлятися, навіть, враховуючи деякі міжнародно-правові рекомендації і багатий, але недостатньо однозначний зарубіжний досвід притягнення до кримінальної відповідальності юридичних осіб. За злочини кримінальній відповідальності мають підлягати конкретні фізичні службові особи, винні у вчиненні злочину. В іншому разі до кримінальної відповідальності будуть притягуватись рядові працівники, які жодним чином не впливали на прийняття і реалізацію протизаконних рішень керівників службових осіб.

Закон України “Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень” передбачає відповідальність юридичної особи, яка згідно із чинним Кримінальним кодексом України не може виступати суб'єктом злочину.

Водночас слід зазначити, що дія зазначеного Закону не поширюється на юридичних осіб публічного права, які утримуються за рахунок державних чи місцевих бюджетів. Але статистика свідчить про поширеність корупційних злочинів в органах державної влади та місцевого самоврядування, а також серед юридичних осіб публічного права. Адже вони створюються в галузях господарства загальнодержавного чи місцевого значення та зазвичай мають монопольне становище на ринку. По-друге, зазначене положення не відповідає положенню про рівність перед законом всіх форм власності. По-третє, зазначений Закон суперечить не лише

Кримінальному, але й Цивільному кодексу України, який закріплює принцип індивідуальної юридичної відповідальності фізичних осіб — засновників (учасників) та юридичної особи як окремого суб'єкта суспільних відносин, що є сутністю створення юридичної особи. Товариство не відповідає за зобов'язаннями своїх учасників. Адже не завжди всі учасники юридичної особи володіють повною інформацією про її діяльність, натомість накладення певного стягнення на юридичну особу буде тягти за собою несприятливі наслідки для кожного з її учасників.

На нашу думку, сьогодні доцільність застосування положень Закону України “Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень” викликає сумніви.

Ключовим у проблемі, що розглядається, є не питання про застосування термінології, а інше — з'ясування того, які саме діяння, визнані кримінальним законом злочинними, можна віднести до категорії корупційних злочинів. Відповідь на нього потребує окреслення кола ознак корупційного злочину і на підставі цього визначення юридичної сутності корупційного злочину та формулювання загальної дефініції цього поняття. Іншими словами, визначення кола корупційних злочинів залежить, насамперед, від визначення підходу в розумінні такого соціального явища, як корупція. Цьому розумінню сприятиме визначення об'єктивних та суб'єктивних ознак корупційних злочинів.

Ми поділяємо точку зору С. В. Максимова, який стверджує, що “інтересам боротьби з корупцією сприяло б звуження суб'єктів корупції і віднесення до них тільки державних службовців, що дозволить забезпечити необхідний рівень відповідного контролю, у тому числі фінансового. Необхідний облік ресурсів правоохоронної системи, інакше вона не “відреагує” на нові закони” [5, 43].

Що стосується впровадження міжнародного досвіду в антикорупційне законодавство України, то слід зазначити, що не всі вимоги антикорупційних конвенцій, стандартів і рекомендацій західних експертів можуть бути з легкістю імплементованими в національне законодавство і знайти своє практичне застосування в Україні.

Література

1. Суховарова Е. Л., Нестеров А. В. *Трансформация коррупции в условиях перехода к рынку // Коррупция в России: состояние и проблемы.* — М.: Московский институт внутренних дел РФ, 1996. — С. 59–63.
2. Кабанов П. А. *Коррупция и взяточничество в России.* — Нижнекамск: ИПЦ Гузель, 1995. — 220 с.
3. Мельник М. І. *Корупція — корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії). Монографія.* — К.: Юридична думка, 2004. — 136 с.
4. *Криминология. Учебник для юридических вузов. Под общей редакцией А. И. Долговой.* — М.: ИНФРА-М-НОРМА, 1997. — 506 с.
5. Максимов С. В. *Коррупция. Закон. Ответственность.* — М.: АО “Центр ЮрИнфоР”, 2000. — 180 с.

